

УДК 347.63

СЕМИПОЛЕЦЬ В.В.

**ВИМОГИ, ЩО ВИСУВАЮТЬСЯ ДО СУДОВИХ РІШЕНЬ
У СПРАВАХ ПРО ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ**

У науковій статті розглядається актуальне питання про вимоги до судових рішень у справах про позбавлення батьківських прав. Також запропоновано ґрунтовні висновки та пропозиції щодо зазначеної тематики.

Ключові слова: позбавлення батьківських прав, судовий розгляд, стадії цивільного процесу, судові засідання, орган опіки і піклування, судові рішення.

В научной статье рассматривается актуальный вопрос о требованиях к судебным решениям по делам о лишении родительских прав. Также приведены обоснованные выводы и предложения по рассматриваемой тематике.

Ключевые слова: лишение родительских прав, судебное разбирательство, стадии гражданского процесса, судебное заседание, орган опеки и попечительства, судебное решение.

This scientific article deals with an urgent is sue that consists in the requirements applied to judicial decisions in cases of deprivation of parental rights. Also, solid conclusions and proposals on the subject matter were made.

Key words: deprivation of parental rights, trial, stages of civil process, court session, guardian ship and trustee ship body, judicial decision.

Актуальність теми. Вирішення справ про позбавлення батьківських прав, по суті, завершується ухваленням судового рішення відповідно до ст. 208 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України.

Суди ухвалюють рішення іменем України негайно після закінчення судового розгляду. ЦПК України не містить визначення поняття рішення суду, тому в правовій доктрині постійно точаться дискусії щодо зазначеного.

Так, відсутність єдиної думки щодо визначення такого поняття була характерною ще за радянських часи. К.І. Комісаров і В.М. Семенов зауважили: «Рішення – акт правосуддя, ухвалений судом з метою захисту прав та інтересів громадян, організацій та держави шляхом визнання та імперативного (обов’язкового для всіх) підтвердження юридичних фактів, прав і обов’язків сторін, зміни або припинення спірних правовідносин» [1, с. 299]. К.С. Юдельсон стверджував, що судові рішення є постановою суду першої інстанції, в якій виявляється владна воля суду стосовно заявлених вимог і заперечень щодо захисту прав та інтересів сторін [2, с. 270]. О.Ф. Клейнман визначає судові рішення як постанови суду першої інстанції, в яких дається відповідь на позовні вимоги і визначаються права й обов’язки сторін, що виникають зі спірних правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Практично всі науковці розглядали судові рішення як один із видів судових постанов і як найважливіший документ суду, однак не дішли згоди щодо єдиного підходу до розуміння такого поняття.

Щоб зрозуміти сутність і визначити поняття судового рішення у справах про позбавлення батьківських прав, необхідно проаналізувати його якісні особливості.

По-перше, рішення суду про позбавлення батьківських прав – це акт правосуддя.

По-друге, вищезазначене рішення ухвалюється судом встановленим законом порядком від імені України.

По-третє, з ухваленням рішення про позбавлення батьківських прав закінчується судовий розгляд та вирішується справа по суті.

© СЕМИПОЛЕЦЬ В.В. – аспірант кафедри цивільного права та процесу (Національна академія внутрішніх справ)

По-четверте, рішення суду про позбавлення батьківських прав спрямоване на захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів дитини. Отже, шляхом ухвалення законного й обґрунтованого рішення розв'язується основна задача цивільного судочинства відповідно до ст. 1 ЦПК України.

Необхідно зазначити, що рішення суду підпорядковується загальним вимогам, що пред'являються до судових рішень взагалі. У законі відсутній чіткий перелік вимог, яким має відповідати судове рішення. Різні автори пропонують власні підходи до визначення такого переліку та змісту кожної з таких вимог. Наприклад, М.Г. Авдюков зазначав, що судове рішення має бути законним і обґрунтованим, визначеним, безумовним, точним і повним [3, с. 213–214]. С.В. Васильєв твердив, що судове рішення повинно відповідати вимогам законності, обґрунтованості, повноти, визначеності, безумовності, також відповідати встановленій законом формі, бути ясним, повним, своєчасним [4, с. 229–232]. М.Б. Зейдер до вимог судового рішення відносить законність і обґрунтованість, вичерпний характер, категоричність, безумовність [5, с. 67–74]. Є.Г. Пушкар зауважував, що судове рішення має бути законним і обґрунтованим, мати вичерпний і безумовний характер, бути категоричним [6, с. 23–32]. Незважаючи на суперечливий підхід до визначення вимог до судового рішення, беззаперечним є те, що судове рішення мусить бути законним і обґрунтованим.

Законність і обґрунтованість судового рішення – єдині вимоги, що прямо закріплені в нормах ЦПК України (ст. 213 ЦПК України).

Пленум Верховного Суду України в постанові «Про судове рішення у цивільній справі» від 18 грудня 2009 р. підкреслює, що рішення суду як найважливіший акт правосуддя покликане забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та здійснення проголошеного Основним законом України принципу верховенства права. Тому суди повинні неухильно додержуватися вимог про законність і обґрунтованість рішення в цивільній справі (п. 2).

Згідно з ч. 2 ст. 213 ЦПК України, законним є рішення суду, яким суд, виконавши всі вимоги цивільного судочинства, вирішив справу відповідно до закону.

Визначення законності як однієї з ознак судового рішення напрацьовано теорією цивільного процесуального права. Так, М.Й. Штефан розглядає законність судового рішення як якісний стан рішення, що характеризується правильним застосуванням судом під час розгляду й вирішення справи норм матеріального та процесуального права [7, с. 408]. П.П. Заворотько визначає законність судового рішення як дію суду з дотримання норм права [8, с. 11–13].

Беручи до уваги вищезазначене, можна дійти висновку, що рішення суду про позбавлення батьківських прав варто вважати законним за наявності дотримання трьох обов'язкових умов, а саме: 1) якщо суд під час ухвалення рішення виконав всі вимоги цивільного судочинства відповідно до ст. 2 ЦПК України; 2) коли суд вирішив справу згідно з нормами матеріального права, що підлягають застосуванню до таких правовідносин, відповідно до ст. 8 ЦПК України; 3) якщо суд правильно витлумачив такі норми.

Відповідно до ч. 3 ст. 213 ЦПК України, обґрунтованим є рішення, ухвалене на основі повного і всебічного з'ясування обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні. Дещо розширив умови обґрунтованості судового рішення пленум Верховного Суду України в постанові «Про судове рішення у цивільній справі», де зазначив, що обґрунтованим визнається рішення, ухвалене на основі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених доказами, які були досліджені в судовому засіданні.

Сьогодні в теорії цивільного процесуального права не існує чітко визначених умов обґрунтованості судового рішення. Так, В.В. Комаров дійшов висновку, що рішення суду буде обґрунтованим, якщо в ньому повно відображені обставини, що мають значення для справи, такі обставини підтверджуються доказами, та судом зроблені правильні висновки із зібраного доказового матеріалу [9, с. 341]. Таке саме визначення надає С.К. Загайнова і доповнює, що обґрунтованим є рішення, якщо суд встановив обставини, що мають значення для справи, у повному обсязі, потрібному для ухвалення рішення; визнав такі обставини доведеними; висновки суду відповідають встановленим обставинам [10, с. 16].

Сьогодні в літературі немає єдиної думки щодо специфіки рішень у справах, пов'язаних із захистом прав дітей. Так, одні автори взагалі не виділяли будь-яких процесуальних особливостей щодо характеристики судового рішення у справах про позбавлення батьківських прав [11]. Інші науковці вважають, що як сам судовий розгляд в таких справах, так і судові рішення в них мають певні процесуальні особливості, зокрема в частині, що стосується змісту рішення [12, с. 142].

Суттєве значення має мотивувальна частина рішення у справах про позбавлення батьківських прав. Мотивувальна частина рішення повинна містити встановлені судом обставини, що мають значення для справи, їх юридичну оцінку, а також оцінку всіх доказів. У мотивувальній частині рішення суду про позбавлення батьківських прав зазначається можливість позбавлення батьківських прав одного або обох батьків, що підтверджується доказами, на підставі яких суд встановив такі обставини. Також йдеться про можливість позбавлення батьківських прав щодо однієї дитини чи всіх, якщо у відповідача декілька дітей. Тому суд повинен детально пояснити, з яких причин він ухвалює таке рішення і чому воно відповідає інтересам дитини. У згаданій частині рішення істотне значення надається правильному встановленню підстав судового рішення. Якщо суддя погоджується з висновком органів опіки та піклування, у рішенні повинні бути вказані мотиви – в якій частині й за якими обставинами суд зробив такі висновки. Обов'язково має бути зазначено, якими нормами (назви статті, її частини, абзацу, пункту, підпункту закону) матеріального та процесуального права суд керувався під час розгляду справи і ухвалення рішення про позбавлення батьківських прав.

У резолютивній частині рішення треба зазначити лише висновок суду про позбавлення батьківських прав або про відмову в задоволенні заявлених про це вимог. Також в згаданій частині зазначаються строки, порядок набрання рішенням суду чинності та його оскарження.

У рішенні суду в разі задоволення позову про позбавлення батьківських прав обов'язково повинно бути зазначено, кому передається дитина на виховання: одному з батьків, який не позбавляється батьківських прав, органам опіки та піклування, опікуну (піклувальнику), якщо вони вже назначені встановленим законом порядком, близьким родичам (бабі, діду, повнолітній сестрі, брату, іншим родичам), якщо вони заявили про таке клопотання та брали участь у справі як треті особи із самостійними вимогами.

Відповідно до ч. 3 і 4 ст. 60 Цивільного кодексу України, суд встановлює опіку над малолітньою особою та піклування над неповнолітньою особою за поданням органу опіки і піклування, якщо під час розгляду справи буде встановлено, що вона позбавлена батьківського піклування. Лише за таких умов суд встановлює опіку або піклування і призначає за поданням органу опіки та піклування опікуна чи піклувальника.

У тих випадках, коли позбавляють батьківських прав обох батьків або немає можливості передати дитину на виховання одному з батьків, або близьким родичам, якщо опікун (піклувальник) не призначені, то дитина повинна бути передана органу опіки та піклування для подальшого влаштування. Водночас суд не має права визначити порядок і форми влаштування дитини, оскільки таке питання належить до компетенції органів опіки та піклування.

Оскільки позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, суд має право відмовити в позові, іноді може обмежитись попередженням відповідача, незважаючи на те, що така міра відповідальності батьків у законі не передбачена, однак у судовій практиці трапляються такі випадки.

Суд також має право ухвалити рішення про відібрання дитини у батьків без позбавлення батьківських прав у випадках, передбачених п.п. 2–5 ч. 1 ст. 164 Сімейного кодексу України, а також в інших випадках, якщо залишення дитини в них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання.

Відповідно до ст. 223 ЦПК України, рішення суду набирає чинності після спливу строку для подання апеляційної скарги, якщо апеляційну скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає чинності після розгляду справи апеляційним судом.

Копія рішення суду про позбавлення батьківських прав направляється органу державної реєстрації актів цивільного стану, де був відкритий актовий запис про народження дитини, для проставлення відмітки про позбавлення батьківських прав. Однак відомості про батьків з актового запису про народження не виключаються, а тому з батьків, якого позбавлено батьківських прав, відповідно до Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні [13], повторне свідоцтво про народження дитини не видається (абз. 5 п. 2 р. IV).

З моменту винесення рішення про позбавлення батьків батьківських прав припиняються всі права й обов'язки, які становлять зміст батьківського правовідношення. Це загальне правило. Однак законом передбачено, що особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від обов'язків щодо утримання дитини. Інакше кажучи, один із головних обов'язків батьків – утримувати дитину, залишається і за особами, які рішенням суду позбавлені батьківських прав.

Список використаних джерел:

1. Советский гражданский процесс : [учебник] / под ред. К.И. Комиссарова, В.М. Семенова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юридическая литература, 1988. – 480 с.
2. Советское гражданское процессуальное право : [учебник] / В.П. Воложанин, А.Ф. Козлов, К.И. Комиссаров и др. ; под общ. ред. К.С. Юдельсона. – М. : Юридическая литература, 1965. – 471 с.
3. Авдюков М.Г. Постановления суда первой инстанции / М.Г. Авдюков // Советский гражданский процесс: [учебник]. – М. : Издательство Московского государственного университета, 1964. – 453 с.
4. Васильев С.В. Цивільний процес України : [навч. посіб.] / С.В. Васильев. – Х. : Ескада, 2009. – 456 с.
5. Зейдер Н.Б. Судебное решение по гражданскому делу / Н.Б. Зейдер. – М. : Юридическая литература, 1966. – 192 с.
6. Пушкарь Е.Г. Исковое производство в советском гражданском процессе : процессуальные последствия возбуждения дел / Е.Г. Пушкарь. – Л. : Вища школа, 1978. – 199 с.
7. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України : [підручник] / М.Й. Штефан. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2005. – 624 с.
8. Загорюк П.П. Судові рішення / П.П. Загорюк, М.Й. Штефан. – К. : Видавництво КДУ, 1971. – 188 с.
9. Гражданский процесс : [учебник] / под ред. В.В. Комарова – Х. : ООО «Одиссей», 2001. – 704 с.
10. Загайнова С.К. Об унификации требований, предъявляемых к судебным актам в гражданском судопроизводстве / С.К. Загайнова // Арбитражный и гражданский процесс. – 2006. – № 5. – С. 16–19.
11. Ильинская И.М. Судебное рассмотрение споров о праве на воспитание детей / И.М. Ильинская. – М. : Госюриздат, 1960. – 322 с.
12. Иванова С.А. Судебные споры о праве на воспитание детей / С.А. Иванова. – М. : Юридическая литература, 1974. – 168 с.
13. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні : наказ Міністерства юстиції України від 18 жовтня 2000 р. № 52/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nreg=z0719-00>.